

ศ.นพ. เสม พริ้งพวงแก้ว ที่ผมรู้จัก
โดย อานันท์ ปันยารชุน
ณ หอประชุมใหญ่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
31 พฤษภาคม 2554

วันนี้เป็นวันที่คุณหมอเสม พริ้งพวงแก้ว อายุครบ 100 ปีพอดี คุณหมอเป็น ปุชนิยบุคคลรุ่นเก่าแก่ผู้หนึ่งในวงการบริหารและการสาธารณสุขของประเทศไทย ตลอดระยะเวลาในช่วงชีวิตที่ผ่านมา ได้เป็นที่ประจักษ์ว่า คุณหมอมีส่วนร่วมและมีบทบาทที่มีคุณค่าต่อสังคมเสมอมา ซึ่งผมในฐานะบุคคลที่รู้จักและศรัทธาในตัวคุณหมอมาเป็นเวลาช้านาน อยากจะขอโอกาสนำเรื่องบางเรื่อง เกี่ยวกับคุณหมอมาเล่าสู่กันฟังในวันนี้

มีผู้เคยเล่าให้ผมฟังว่า คุณหมอเคยตั้งปณิธาน 2 ข้อ ไว้กับตนเองว่า หลังจากศึกษาเล่าเรียนสำเร็จแล้ว จะ “ทำงานเพื่ออนาคตของส่วนรวม เพื่อชาติ และประชาชน” และ “เริ่มบุกเบิก อุทิศตัวให้กับบ้านเมือง โดยเริ่มจากท้องถิ่นทุรกันดาร” อุดมการณ์เช่นนี้ ถ้าไม่มีความมานะ อดทน และความตั้งใจจริงแล้ว ก็ยากที่จะประสบความสำเร็จและถ้าไม่ใช่เป็นคนดีจริงก็จะไม่ประสบความสำเร็จเช่นกัน และเท่าที่ผ่านมา ก็ได้เป็นที่ประจักษ์กับคนในสังคมไทยแล้วว่า คุณหมอเสม พริ้งพวงแก้ว ได้มุ่งมั่นทำในสิ่งที่ท่านได้ตั้งปณิธานไว้หรือไม่

แรงบันดาลใจที่ทำให้คุณหมอเกิดปณิธานดังกล่าวมาจากสิ่งสำคัญ 3 ประการ ประการแรกจากคำสั่งสอนของมารดาที่ว่า “ชีวิตที่ลำบากเป็นชีวิตที่เจริญ” และ “ควรเมตตาช่วยเหลือคนที่เขาทุกข์ยากกว่าเรา” ประการที่สอง จากสิ่งแวดล้อมที่ดีที่คุณหมอได้ประสบมาเมื่อครั้งเด็ก ๆ ที่วังสระปทุม ซึ่งสมัยนั้น สมเด็จพระบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ซึ่งประทับอยู่ ณ ที่นั้น ได้พระราชทานความเมตตากรุณาช่วยเหลือสงเคราะห์ เป็นเนืองนิตย์แก่ชาวบ้านที่เดือดร้อน รวมทั้งได้ทรงอุปถัมภ์คุณหมอและมารดาซึ่งถวายงานอยู่ในวังสระปทุมด้วย ประการที่สุดที่หายากประสบการณ์ของคุณหมอเองระหว่างเรียนหนังสือ ซึ่งระหว่างปิดเรียนภาคฤดูร้อนได้มีโอกาสไปเยี่ยมเยียนชนบท และได้เห็นว่าคนบ้านนอกเขาลำบากกว่าคนในกรุงมาก จึงเกิดความตั้งใจที่ว่า “เมื่อเรียนจบแล้วน่าจะไปที่ที่เขาต้องการเรา”

จากประวัติได้ที่บันทึกไว้ เมื่อคุณหมอจบหลักสูตรแพทย์จากศิริราชในปี พ.ศ. 2478 ได้เกิดโรคอหิวาต์ระบาดในภาคกลางของประเทศไทย คุณหมอซึ่งขณะนั้นมีอายุเพียง 24 ปี ก็อาสาสมัครเข้าร่วมในโครงการปราบโรคระบาดในครั้งนั้น และออกไปตั้งโรงพยาบาลเอกเทศปราบอหิวาต์ระบาดที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยคุณหมอออกไปคนเดียว ไม่มีแม่แต่ผู้ช่วย โรงพยาบาลก็คือศาลาวัตรธรรมดานี้เอง ไม่มีเตียง ไม่มีโต๊ะ ตอนแรกก็ไม่ค่อยมีคนมาให้รักษาเลย เพราะชาวบ้านคิดว่าเป็นอหิวาต์แล้วตายแน่ ๆ ไม่ต้องรับการรักษาให้เสียเวลา แต่ชาวบ้านคนหนึ่งเปลี่ยนใจ นำคนไข้รายแรกที่ชาวบ้านคิดว่าน่าจะตายแล้ว แต่อยากให้คุณหมอลองรักษาดู หลังจากคุณหมอให้นำน้ำเกลือไปตลอดวันตลอดคืน คนไข้ดังกล่าวก็มีชีวิตรอดขึ้นมา จนภายหลังมีคนไข้แห่กันมารับการรักษามากมาย คนไข้แต่ละรายจะต้องได้รับน้ำเกลือถึง 4-5 ลิตร จึงจะมีอาการดีขึ้น จนกระทั่งเกิดสถานการณ์ขาดแคลนน้ำเกลือ อันเป็นอุปสรรคเฉพาะหน้า ซึ่งคุณหมอก็ต้องคิดค้นแก้ปัญหาด้วยตนเองด้วยการผลิตน้ำเกลือขึ้นใช้

รักษาคนไข้โดยนำ นวัตกรรมของชาวบ้านในการต้มเห็ดมาดัดแปลงเป็นเครื่องมือในการผลิต ซึ่งก็ได้ผลดี
อย่างไม่เคยคาดฝันมาก่อน และไม่เคยปรากฏในวงการแพทย์ของไทยในสมัยนั้น

ในขณะที่คุณหมอบริบติงงานอยู่ที่อัมพวา ก็ได้คิดค้นถึงการป้องกันโรคคอหิวดาตีในขณะนั้นเพื่อมิให้เชื้อโรค
จากผู้ป่วยแพร่กระจายไปสู่คนอื่น ทำให้การระบาดของโรคในอัมพวาสงบลงในเวลาต่อมา

ด้วยเจตนาอันแน่วแน่ที่จะต้องเป็นแพทย์ชนบท หลังจากเสร็จสิ้นภารกิจของโรงพยาบาลเอกเทศที่
อำเภออัมพวาแล้ว คุณหมอก็เข้ามารับการอบรมทางการรักษาโรคภัยไข้เจ็บที่มักเกิดขึ้นเป็นประจำกับคนไข้ใน
ชนบท ณ วชิรพยาบาล ในกรุงเทพฯ ก่อนย้ายออกไปรับราชการที่นครสวรรค์ ซึ่งที่นครสวรรค์นี้เอง มีเรื่อง
ประหลาด ๆ เกิดขึ้นกับคุณหมออีกเรื่องหนึ่ง

คุณหมอถูกตามตัวในยามดึกให้ออกไปทำคลอดให้กับชาวบ้าน ซึ่งอาศัยอยู่บนเรือนจับปลากลางบึง
บอระเพ็ด ในเรือนหลังนั้นมีกันอยู่ 3 คนเท่านั้น คือ หมอ คนไข้และสามีคนไข้ คุณหมอมทำคลอดอยู่นานจนเหงื่อตก
ก็ยังไม่สำเร็จ สามีคนไข้ก็เหวี่ยงตกเช่นเดียวกันกับคุณหมอ สุดท้ายก็บอกคุณหมออย่างเหี้ยมโหดว่า **“คุณหมอ ถ้า
เมียผมตาย คุณหมอกลับบ้านไม่ได้นะ”** แต่ในที่สุดคุณหมอก็ทำคลอดจนสำเร็จและรอดพ้นจากวิกฤตการณ์
ครั้งนั้นมาได้ เข้าใจว่าในยามคับขันเช่นนั้นคุณหมอมองจะระลึกถึงคติ 2 ข้อ คือ “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” และ ความ
พยายามอยู่ที่ไหน ความสำเร็จย่อมอยู่ที่นั่น”

ต่อมาในปี พ.ศ. 2480 คุณหมอได้ถูกย้ายไปประจำที่เชียงราย และด้วยความเชื่อมั่นในตัวเองที่มีมากขึ้น
จากการเรียนรู้และประสบการณ์ในด้านบริหารจัดการในสถานการณณ์คับขันหลาย ๆ ครั้งที่ได้สั่งสมมาจากอัมพวา
และนครสวรรค์ ทำให้คุณหมอสามารถขึ้นไปสร้างโรงพยาบาลเชียงรายประชานุเคราะห์จนสำเร็จกลายเป็น
โรงพยาบาลที่ต้องให้การดูแลรักษาราษฎรถึง 800,000 คน ในจังหวัดเชียงราย การสร้างโรงพยาบาลดังกล่าวใน
ขณะนั้นแทบไม่ต้องใช้เงินของทางราชการเลยแม้แต่สตางค์แดงเดียว แต่ด้วยลำแข้งของคุณหมอและทุนทรัพย์ของ
ราษฎรชาวเชียงรายทั้งสิ้น สิ่งทีทางรัฐบาลจัดหามาให้ก็มีแต่นายแพทย์เพียงหนึ่งเดียวซึ่งในขณะนั้นมีอายุเพียง
แค่ 26 ปี

จังหวัดแดนไกลอย่างเชียงรายซึ่งในขณะนั้นจำเป็นต้องใช้การเดินทางโดยรถไฟ 1 คืน กับ 1 วัน จากเมือง
หลวงไปลงที่ลำปาง แล้วต้องนอนค้างอีก 1 คืนที่ลำปาง ก่อนต่อรถบรรทุกข้าวหรือสินค้าอีก 12 ชั่วโมง
จึงจะถึงตัวจังหวัดเชียงราย ในระหว่างสงครามโลก ครั้งที่ 2 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2484 – 2488 การเดินทางบางครั้งต้อง
ใช้เวลาถึง 2 – 3 เท่าตัวอันเนื่องมาจากการโจมตีทางอากาศของพันธมิตรคู่สงคราม และการปฏิบัติงานก็ยิ่งยาก
จำเค็ดึกว่าเดิมหลายเท่าเช่นกัน เครื่องไม้เครื่องมือและยาที่ใช้ในการรักษาพยาบาลนั้น ขาดแคลนเป็นอย่างมาก
ถึงขั้นจำต้องผลิตของจำเป็นทุก ๆ อย่างขึ้นมาใช้เอง บ่อยครั้งต้องนำสมุนไพรที่พอหาได้ขึ้นมาใช้แทนยารักษา
แผนปัจจุบัน

ในระหว่างสงคราม มีผู้บาดเจ็บล้มตายจากการสู้รบบนพื้นดินและการโจมตีทางอากาศเป็นจำนวนครั้งละ
มาก ๆ คุณหมอบเป็นทั้งผู้ขนคนไข้มาโรงพยาบาล เป็นสัปเหร่อจนศพมาเก็บไว้ชั่วคราวที่โรงพยาบาล ที่รอดตายก็
นำมาทำการบำบัดรักษา ผ่าตัดผู้บาดเจ็บเข้าจรดเย็น เย็นจรดเข้าอยู่หลาย ๆ ครั้ง

ตั้งแต่ พ.ศ. 2480 มาจนถึง พ.ศ. 2494 คุณหมอดี้อุทิศตนอย่างที่ไม่เคยบ่งบอกถึงความเหน็ดเหนื่อย จนทำให้โรงพยาบาลเชียงรายประชาชนเคราะห์สามารถให้บริการทางสาธารณสุขแก่ราษฎรอย่างภาคภูมิใจครบถ้วน ทั้งคนไข้ชาย คนไข้หญิง หรือแม้กระทั่งพระสงฆ์อาพาธ ในด้านอายุรกรรม ศัลยกรรม สูติกรรม ทันตกรรม โดยคุณหมอลงมือเองทั้งหมดในระยะต้น ๆ

และที่เชียงรายนี้เองคุณหมอดี้อได้แสดงให้เห็นว่า เป็นผู้ที่มี **“คุณธรรมกตัญญูรู้คุณ”** แม้กับคนต่างชาติ กล่าวคือ ในระหว่างสงครามมีมิชชันนารีประมาณ 50 คน หนีกองทัพญี่ปุ่นขึ้นไปเชียงรายเพื่อจะออกไปพม่าและอินเดีย คุณหมอดี้อเห็นว่ามิชชันนารีเหล่านี้เคยมาช่วยเหลือประชาชนคนไทยตลอดหลายทศวรรษที่ผ่านมา คุณหมอดี้อจึงเสี่ยงช่วยให้คนเหล่านี้หนีออกจากประเทศไทยทั้ง ๆ ที่ทางการสั่งปิดพรมแดนแล้ว แต่ก็ด้วยกุศโลบายที่มีได้ทำให้บ้านเมืองมีความเสียหายใด ๆ ทั้งสิ้น

ในระยะเวลาท้าย ๆ ของการทำงานในชนบท คุณหมอดี้อมีโอกาสเดินทางไปเยี่ยมโรงพยาบาลของรัฐบาลในทุกภาคของประเทศไทย โดยร่วมเดินทางไปกับแพทย์ชาวอเมริกัน ชื่อ นพ. เบน ไอสแมน ผู้ซึ่งมีบทบาทช่วยพัฒนาการสาธารณสุขของประเทศของเรา การเดินทางเป็นแรมอาทิตย์แรมเดือนในครั้งนั้น ทำให้คุณหมอดี้อเรียนรู้และมีประสบการณ์ของการสาธารณสุขทั่วประเทศ อันเป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำมาพัฒนาประเทศทางด้านการสาธารณสุขต่อไป

หลังจากปฏิบัติงานในชนบทรวมกันเป็นเวลา 17 ปี ในปี พ.ศ. 2494 ทางรัฐบาลได้เรียกตัวคุณหมอดี้อให้กลับเข้ามาทำงานด้านบริหารและจัดการในกรุงเทพฯ โดยขณะนั้นรัฐบาลมีเป้าหมายของรัฐบาลอยู่ 3 ประการ คือ

1. การก่อตั้งโรงพยาบาลหญิงและโรงพยาบาลเด็ก ให้บริการทางด้านสูติกรรมเพื่อเพิ่มประชากรของประเทศ ซึ่งในขณะนั้นมีเพียง 18 ล้านคน
2. การสร้างโรงพยาบาลจังหวัดให้ครบทุกจังหวัด และ
3. การก่อตั้งโรงเรียนพยาบาลของกรมการแพทย์เพื่อผลิตพยาบาลไปทำงานในชนบท

นโยบายทั้ง 3 ข้อนี้เป็นนโยบายทางการเมืองเฉพาะของรัฐบาลในขณะนั้น จึงเป็นโอกาสแรกที่คุณหมอดี้อเข้ามาอยู่เกี่ยวกับการเมืองระดับประเทศ และเข้ามาดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงพยาบาลหญิง (ปัจจุบันคือโรงพยาบาลราชวิถี) จนเจริญก้าวหน้าทัดเทียมเป็นโรงพยาบาลระดับต้น ๆ ของประเทศ โดยใช้เวลาพัฒนาเพียง 6 ปี เท่านั้น

คุณหมอดี้อได้แสดงความสามารถในการบริหารจัดการให้กับรัฐหลายโครงการ อาทิเช่น

- ในปีแรกของโรงพยาบาลหญิง สามารถให้บริการกับคนไข้ผู้ป่วยนอกถึง 30,297 ราย ในขณะที่มีผู้ป่วยใน 3,619 ราย และด้วยแพทย์ประจำเพียง 4 คนเท่านั้น
- เป็นนายแพทย์คนแรกของโลกที่ทำการผ่าตัดแยกฝาแฝดของไทยเป็นผลสำเร็จ
- ก่อตั้งการผลิตนักเทคนิคการแพทย์ โรงพยาบาลเด็ก วิทยาลัยพยาบาลและอนามัย ส่งพยาบาลไปศึกษาต่อต่างประเทศ
- ตั้งธนาคารเลือดและน้ำเหลืองครั้งแรกของประเทศซึ่งเริ่มงานติดต่อกันมาตั้งแต่เชียงราย

- จัดสร้างโรงพยาบาลประจำจังหวัดและอำเภอได้อย่างครบถ้วนทุกจังหวัดและอำเภอ
- ยกกระดับมาตรฐานการแพทย์ไทยขึ้นสู่ความเป็นผู้นำทางการแพทย์ระดับภูมิภาคและระดับโลก โดยใช้เวลาเพียง 10 ปี
- คิดค้นหลักสูตรแพทยศาสตรศึกษาที่เหมาะสมกับสังคมไทยโดยให้รู้จักและเข้าใจสังคมและสิ่งแวดล้อมก่อนการศึกษาเทคนิคการรักษาพยาบาล
- นำการบริหารงานมูลนิธิต่าง ๆ กว่า 20 มูลนิธิ เพื่อบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ให้กับบ้านเมือง
- จัดตั้งสาธารณสุขมูลฐานเพื่อพัฒนาสุขภาพอนามัยของประชาชนในระดับหมู่บ้าน จัดตั้งอาสาสมัครสาธารณสุขและผู้สืบข่าวสาธารณสุขประจำหมู่บ้านที่มีจำนวนรวมกันแล้วถึง 600,000 คน
- จัดตั้งแนวทางพัฒนาด้านสังคมในระยะยาว
- เป็นผู้แทนของประเทศไทย ทำงานและประสานงานร่วมกับองค์กรด้านสาธารณสุขของต่างประเทศและสหประชาชาติ
- ริเริ่มโครงการรื้อฟื้นแพทย์อายุรเวทและแพทย์แผนไทยเดิม และใช้สมุนไพรมาบำบัดรักษาโรคซึ่งเป็นบ่อเกิดของการรักษาอีกทางเลือกหนึ่งของชุมชนยากไร้ในปัจจุบันนี้

ส่วนทางด้านการเมืองและนิติบัญญัติ คุณหมอมได้อุทิศตนเพื่อสาธารณประโยชน์ให้กับชนรุ่นหลัง อาทิ เช่น

 - ระหว่างปี พ.ศ. 2516 - 2518 ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุข 2 สมัย และระหว่างปี พ.ศ. 2523 - 2526 ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขอีก 2 สมัย ซึ่งในสมัยนั้นการคัดเลือกผู้บริหารระดับสูงของประเทศจะอยู่บนรากฐานของ “คุณธรรม ความสามารถ” และเป็นคนที่ประชาชนเคารพนับถือเท่านั้น คุณหมอมได้ปฏิรูปโครงสร้างของกระทรวงสาธารณสุขได้สำเร็จในระยะเวลาอันสั้น สามารถรวบรวมการป้องกันและรักษาโรคภัยไข้เจ็บเข้าด้วยกัน ก่อเกิดประสิทธิภาพสูงสุด คล่องแคล่ว คล่องตัวยิ่งขึ้นในการให้บริการสาธารณสุขทั่วประเทศทั้งส่วนกลางและชนบท ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่หลวงที่สุดของกระทรวงและใช้ปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบันนี้
 - ริเริ่มแผนพัฒนาการสาธารณสุขแห่งชาติ เน้นการกระจายบริการทางสาธารณสุขไปสู่ท้องถิ่น ชนบทให้มากขึ้น พร้อมทั้งจัดตั้ง “โครงการพัฒนาสังคม” ให้แก่สภาพพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อให้ทุกส่วนราชการผนึกกำลังกันแก้ปัญหาในชนบทอย่างมีแบบแผนและขั้นตอน
 - ชักชวนประชาชนให้เข้ามามีบทบาทร่วมแผนการพัฒนางานด้านการเมืองและต่อต้าน**ขจัดความไม่ถูกต้องทางการเมือง**ของสังคมของเราในอดีตและปัจจุบัน
 - เป็นศูนย์กลางของ “ผู้ที่รักความถูกต้อง รักความเป็นธรรมในสังคม” โดยเป็นประธานก่อตั้ง “ศูนย์รวมน้ำใจไทย” เพื่อรณรงค์หาเงินทุนช่วยเหลือบรรเทาทุกข์ผู้ประสบภัยพิบัติจากการนองเลือดทางการเมืองหลายครั้ง ก่อนหน้าที่ที่ทางหน่วยงานของรัฐจะออกมารับผิดชอบเสียอีก

เรื่องดี ๆ เกี่ยวกับคุณหมอเสม พริ้งพวงแก้ว ยังมีอีกมากมาย และอีกหลาย ๆ ด้าน และคงจะมีผู้ที่ชื่นชมศรัทธาในตัวคุณหมอเสม พริ้งพวงแก้ว อีกจำนวนไม่น้อยที่อยากจะมาแสดงมุทิตาจิตต่อคุณหมอในโอกาสครบรอบ 100 ปี ในวันนี้ และสำหรับผม ในฐานะที่ได้เคยวิสาสะและร่วมงานกับท่านในหลายโอกาส อยากเห็นคนในสังคมไทยทั้งในปัจจุบันและอนาคตได้ยึดถือแนวทางการทำงานและการปฏิบัติตนของท่านผู้นี้เป็นแบบอย่าง กล่าวคือ ท่านเป็นผู้สนับสนุนทางความคิดและให้กำลังใจอย่างสำคัญแก่คนรุ่นใหม่ ให้กล้าทำใน **“สิ่งที่ก้าวหน้าและถูกต้อง”** ท่านเป็นนักบริหารที่แก้ไขปัญหาอย่างเด็ดขาดภายใต้สภาวะที่คับขัน เป็นนักต่อสู้เพื่อความดีโดยไม่เคยท้อแท้กับอุปสรรคใด ๆ และท่านเป็นผู้ที่ **“ไม่เคยยอมให้อิทธิพลหรืออามิสใด ๆ มามีอำนาจเหนือความถูกต้องและผลประโยชน์ของประชาชน”**